

KLASİK ŞİİRİMİZDE KÛY-I YÂR

Kadir GÜLER*

Klasik şiir anlayışımızın genel olarak âşık ve mâşuk kavramları etrafında şekillenip geliştiği görülmektedir. Dîvân şairleri şiirin merkezine sevgiliyi yerleştirmiş ve divan şiirini bu merkez etrafında geliştirmişlerdir.

Birer sanatkâr olarak görülen şairler, zamana göre sevgili ve güzel tipini değişik mefhumlarla yaratmışlardır.¹ Dîvân şairine göre sevgili, kalp âleminin hükümdarıdır. O, bu yüzden hükümdar gibi davranır. Hükümdar gibi ihsanları vardır. Onun gibi, isterse, bu lutfu ve ihsanı esirger. Hattâ cevr eder, işkence eder, öldürür. Kiskanılır fakat kıskanmaz. Sevgilinin etrafında da rakipler vardır. Âşık hükümdara ulaşmak ve derdini anlatmak için bu rakiplerle mücadele hâindedir.²

Klasik şiir ve dolayısıyla dîvân şairi, aşkın ve muhabbetin kaynağını Allah olarak kabul eder. Bu sebepten Allah'tan başkasını sevmek mümkün değildir. Allah'ın tecellisi olan her güzele duyulan sevgi, aslında Allah'a duyulan sevgidir. Şâir için aşk, âşık ve maşuk hepsi birdir.³

W. Andrews'e göre klasik şiirde özellikle gazelde ne kadar dünyevî unsur bulunursa bulunsun, bütün bunları, hiç değilse görünüş açısından, din düzlemine yükselten bir örüntü mevcuttur.⁴

KÛY-I YÂR KAVRAMI

Klasik şiirimizin temel kavramlarından biri olan kûy-ı yâr, daha çok sevgilinin köyü ve yaşadığı yer manalarına gelmektedir. Dîvân şâirleri kûy-ı yârı bilinen anlamları ile ele alabildiği gibi kimi zaman da farklı benzetmelerle kullanmışlardır. Şâirler, sevgilinin mekânını özellikle dinî kavramlarla özdeşleştirmiş ve cennet, bâğ-ı cinân, Mekke, Kâbe, harem, ravza gibi mekânlarla farklı ilgiler kurmuşlardır.

Dîvân edebiyatında sevgilinin kapısı ve eşiği onun mekânının önemli bir unsuru olarak ele alınır ve âşık kûy-ı yâre ulaşmak anlamında sevgilinin kapısına ve eşiğine de ulaşmak ister.⁵

* Dumlupınar Üniversitesi

¹ Ağâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul 1984, s.490-492

² Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1997, s.22-24

³ Cihan Okuyucu, *Divan Edebiyatı Estetiği*, İstanbul 2006, s.201-203

⁴ Walter G.Andrews, *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı*, İstanbul 2001, s.107.

⁵ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1998, s.234

Kûy-ı yâr, âşığın ulaşmak istediği ve çevresinden hiç ayrılmak istemediği kutsal bir yerdir. Sevgili bu mekânda bir sultandır. Onun saltanatında ve sultanlığının çevresinde herşey mükemmeldir. Sevgili, köşesinde her şeye hâkimdir. ‘Âşıklar ona muhtaçdır. ‘Âşık sevgiliye ulaşmak için birçok yol dener.

Âşık, sevgili için feryâd eder, âh çeker ve sevgilinin sokağını gözyaşlarına boğar. ‘Âşık, sabâ yeline yalvarır, yakarır ve onun yaşadığı yer hakkında bilgi almak ister.

Sevgilinin mahallesinde evi bekleyen köpekler bekçilik yaparlar. ‘Âşık için o köpekler rakiptir. Bu rakipler it diye aşağılanır. Bazen ‘âşık itlerin ayağının tozunu gözüne sürme çeker, bazen itlerle arkadaş olur, bazen de itler şamata yaparak onu karşılırlar.⁶

‘Âşık, Kâbe gibi sevgilinin mahallesini tavâf eder. Fakat Kâbe’nin yolları dikenlidir. Sevgilinin diyârı cennet olduğunda âşığın bulunduğu yer cehennem olur ve âşık cehennemden cennetin kokusunu duyar.

‘Âşık, bülbül olur, bu sefer sevgilinin kûyu gülistan, gülşen ve gülzâr olur. ‘Âşığın gözyaşları Nil gibi akar, tabii sevgilinin mahallesi de Mısır olur.

Kûy-ı yâr, âşığın başına belâdan başka bir şey kazandırmaz. Bu kavramın Fuzûlî’nin kaleminden kazandığı anlam bütün âşıkların amacı haline gelmiştir.⁷

Hâsulum yok ser-i kûyında belâdan gayrı

Garazım yok reh-i aşkında fenâdan gayrı (Akyüz vd. 1990, G/273-1)

Şâirler, sevgilinin çevresinde dolanıp durmalarına rağmen kendilerine kıymet verilmemesinden dolayı üzgündürler. Fuzûlî’ye göre yârin yanında gözbebeğine bile değer verilmemektedir. Kûy-ı yârda dolaşan Fuzûlî, merdümzâde nin diğer anlamı olan “insanoğlu”ndan faydalanarak, bu zavallı halimi insanların fark etmemesi insanlığın da ortadan kalktığını gösterir der:

Âb-ı çeşmüm çizginür kûyunda amma kadri yok

Demesün bu devrde kimse ki merdümzâdeyem (Akyüz vd.,1990, G/184-4)

KÛY-I YÂRİN BEKÇİLERİ

Rakîb: ‘Âşık, rakîblerini sevmez ve onlarla kûy-ı yârda karşılaşmak istemez. ‘Âşık rakibi sevmez. Özellikle rakîbin sevgili tarafından başköşeye oturtularak değer verilmesi onu üzmektedir. ‘Âşık rakîbe kızar ve onun adını rakîb olarak değil “bîkar” olarak tersten yazar. Sevgili rakîbe değer verse bile O, fitne çıkarıcı ve havlayan bir itten farksızdır. Şâir Zâtî, vah vahı tersten okutarak rakîbi neye benzettiğini ortaya koyar:

Rakîbe sadr gösterdin dedin ol fitneye ulu

Benim bir it kadar vah vah kapuında i’tibârım yok (Tarlan 1978,G/334-3)

⁶ Türk Dünyası Terimler Ansiklopedisi Sözlüğü, C.IV, Ankara 2004, s.208

⁷ Beyitlerin alındığı kaynaklar, nazım şekilleri ve beyit numaraları modern dipnot sistemine göre verilmiştir.

Bâkî, rakiplere en sert tepkiyi gösteren şâirlerimizdendir. Bâkî, sevgilinin evinin etrafında kavganın olmaması için kâfir olarak nitelediği rakiplerin bizzat sevgili tarafından öldürülmesini istemektedir:

*Ser-i kûyında ger gavgâ-yı 'uşşâk olmasun dersen
Rakîb-i kâfiri öldür ne ceng ü ne cidâl olsun* (Küçük 1994, 372)

'Âşık, rakiplerini eşeğe ve köpeğe benzetir. Şâirler tarafından eşek ve köpeğe benzetilen rakîbi Ahmed Paşa gül bahçesindeki dikene ve bahçenin çalı çırpısına benzetmiştir. Kûy-ı yâr gibi kutsal bir yerde olan şâir kûy-ı yârdan ayrılmamasını gerektiğinin farkındadır:

*Kûyında onun gitme rakîbi görüp Ahmed
Cân gülşenidir kaçma onun hâr u hasından* (Tarlan 1992, 234)

Köpekler-itler: Klasik edebiyatımızın en önemli 'aşk kavramlarından biri olan kûy-ı yârin mahallesini köpekler korur. Bu itler kûy-ı yârin bekçileridir ve 'âşık tarafından rakîb olarak görülürler. Onlar âşığın kûy-ı yâre girmesine engeldir. 'Âşıklar bazen bu köpeklerle arkadaş olur. Bu köpeklerin sesi sevgiliye çevresinde dolaşan âşığın varlığını hissettirdiği için şâir mutludur. Ahmet Paşa, yârin çevresinde olduğunu sevgiliye hissettiren köpeği, vefâlı arkadaşı sayar:

*Vardığımı bildirür her şeb seg-i kûyın saña
Şükür ona kim dünyâda bir mihrîbânım var imiş* (Tarlan 1992, G/129-3)

Fuzûlî, sevgiliye seslenerek köpekler tarafından parçalanan gönlünün her bir parçasının başka bir itin ağzında olduğunu, bu sebepten gönlünü sevgilinin diyarında bir arada tutamadığını belirterek zor duruma düşmesinden ve yâre ulaşamamasından köpekleri sorumlu tutmaktadır:

*Dil-i sâd-pâreyi cem' eylemek kûyında müşkıldir
Olur mu cem'e kâbil her itin ağzında bir pâre* (Akyüz vd. 1990, G/253-2)

Nâilî, sevgilinin evinin bekçiliğini yapan köpeklerin ayağını öpmeyi mahrem saymayarak köpeklere verdiği kıymeti ortaya koyar. Karşılıksız olarak sevgiliye hizmet eden köpeklerle yakın akraba olduklarını düşündürür ve bu durumdan oldukça memnun olduğunu hissettirir:

*Olmadı mahrem-i pâ-bûs-ı segân-ı kûyın
Gerçi hâtırdan o sevdâ ile yâd oldu gönül* (İpekten 1990, G/232-5)

Ahmet Paşa, köpeklerin ayak bastığı toprağı sevgilinin mahallesinin toprağı olduğu için kutsal kabul etmekte ve sevgilinin diyarındaki toprağa ayak basan köpeklerin ayağına yüzünü sürmesinin ona şans getireceğine inanmaktadır:

*Yüz sür Ahmed o mehin pâ-yi seg-i kûyına kim
Ayagın toprağını tâc-ı ser-i cevza kılam* (Tarlan 1978, G/218-7)

Sevgilinin mahallini bekleyen bu köpekler çoğu zaman âşığa haksızlık yapar. Bâkî, “Ey sevgilinin köpekleri, benim inleyişlerimi duyunca eteğime yapışıyorsunuz ama rakîpler her gece yârin etrafında olmasına rağmen onları duymuyorsunuz” diyerek köpeklerin adaletsizliğini dile getirmektedir:

*Görüp ben zârı dâmen-gir olursın ey seg-i dil-ber
Gelür kûy-ı nigâra her gice ağyarı tuymazsın* (Küçük 1994, G/396-4)

Kuy-ı yâr, şâirlerin feryâda başladıkları mekândır. Köpekler, sevgiliyi yabancılardan korumak için devamlı havlayarak ses çıkarır ve feryâd ederler. Onların bu davranışı Fuzûlî'nin dost tanıdığından sırrını saklamaz demesine ve itleri dost olarak görmesine sebep olmaktadır:

*Eylerim bî-hod figân gördükçe kûyîñ itlerin
Âşnâ derd-i nihânın âşnâdan saklamaz* (Akyüz vd. 1990, G/256-4)

Bâkî, sevgilinin evini bekleyen bu köpeklerle arkadaş olarak aynı kaptan yemek yemeği hatta onlarla hırlaşmayı Tahmasb'ın meclisinde gazel-han olmaktan üstün gördüğünü şöyle ifade etmektedir:

*Kilâb-ı kûyîñ ile hem-sifâl olup hırıldaşmak
Varup bezminde Tahmâsbun gazel-hân olmadan yegdür* (Küçük 1994, G/399-4)

Köpeklerin yârin köşesini bıkmadan usanmadan hatta aç ve susuz beklemesi âşıkların onlara karşı muhabbetini artırmaktadır. Ahmet Paşa, sevgilinin evini bekleyen köpeklerin kendisini bir ceylan olarak avlaması için Allaha yalvarmaktadır. Bu durum âşıkların kûy-ı yâri bekleyen köpeklere verdiği değeri ve önemi göstermektedir:

*Kadre irsem Hakdan isterdim ki bir âhû olam
Sayda çıkdıkca seg-i kûyîñ beni naħçir ide* (Tarlan 1978, G/283-2)

Âşıklar bazen sevgilinin mekânında ağyarla kavga ederler ve köpekleri incitirler. Nâilî, “yabancılara ve rakîplere uyup kavga ettik, sen uykuda iken kapını bekleyen köpekleri incittik, böylece senin çevrende zamanımızı iyi değerlendiremedik” diyerek yaşadığı üzüntüyü şöyle ifade etmektedir:

*Agyâra uyup eyledik âzurde segânuñ
Ol hâbda biz kûyîñi gavga ile geçdik* (İpekten 1990, G/202-4)

Dilenci: Klasik edebiyatta âşık, dünyâyâ sultan olmaksızın kûy-ı yârda dilenci olmaya razı olur. Âşıklar sevgilinin köşesinde olmayı maldan mülkten üstün tutmuşlardır. Fuzûlî, mala mülke değer vermediği için kendisini küçümseyenlere “bunda şaşılacak ne var” diyerek sevgilinin diyarında olmanın her türlü mala mülke sahip olmaktan önemli olduğunu vurgulamaktadır:

*Yok ‘aceb ger mâle rağbet mülke kılmam iltifât
Ben gedâ-yı kûy-ı ‘aşkın mülk ü mâli n’eylerim* (Akyüz vd. 1990, G/186-5)

Şâir, sevgilinin kapısında dilenci olmayı tanımadığı ve bilmediği kişilerin mekânında misafir bulunmaktan hatta Mısra sultân olmaktan üstün tutmaktadır:

*Kapuñda sâ'il olmak gayre mihmân olmadan yegdür
Gedâ-yı kûyîñ olmak Mısra sultân olmadan yegdür (Akyüz vd. 1990, G/194-1)*

Fuzûlî, sevgilinin diyarında dilenci olmanın aslında âşığı sultân yaptığını söyler. Rakiplerinin gözünde zillet içinde gibi görülen şâirin sevgilinin diyarında kabul görmesinin tahtında gururla oturan sultân gibi algılandığını belirtir:

*Gedâ-yı kûyîñ idüm böyle zilletin yohdu
Serîr-i saltanât-ı kurbde mu'azzam idim (Akyüz vd. 1990, G/190-3)*

Kûy-ı yâr, Sebk-i Hindî şâirlerinden Nâilî'nin gazellerinde de önemle yer alır. Kelimeye tasavvufî anlamlar yükleyen şâir, sevgilinin kendisine nâz yapmasını üstünlük olarak görür ve sevgilinin ülkesinde dilenci olmanın aslında naz ülkesinin padişahı olmakla eşdeğer olduğunu ifade eder. Nâilî'ye göre sevgilinin nâzı bahtının süsü olarak değer görür:

*Hem gedâ-yı kûy-ı fakrız hem şeh-i iklim-i nâz
Şîve-i idbârdır pîrâye-i ikbâlimiz (İpekten 1990, G/157-3)*

Kûy-ı yâr kavramı içerisinde dilenci ve köle karşılaştırmasına da yer verilir. Aşık, yârın köşesinde dilenci ve köledir. Bazıları bu yapıdan şikâyetçidir ama köle, efendisinin dizinin dibinden ayrılmadığı ve onunla devamlı padişah gibi halvet-kavuşma- içinde bulunduğundan bu durumdan memnundur:

*Bekleriz kûyîñu olmazsa şikâyet mümkîn
Bendeye da'vet-i halvet geh-i şâh olmayacak (İpekten 1990, G/194-4)*

KÛY-I YÂRİN HABERCİLERİ

Sabâ-Nesîm: Dîvân şiirinde âşığın en yakın dostu, dert ortağı ve arkadaşı sabâ rüzgârıdır. Yârdan selâm getiren sabâ yeli, âşığa sevgilinin diyarından haber getirdiği gibi rakipler hakkında da bilgi taşır. Sabâ yeli şâirlere rehber ve yol göstericidir. Ş.Yahya, nesîmin sevgilinin köşesinden onun kokusunu getirdiğini ve bu şekilde rahatladığını söylemektedir:

*İrişür câna râhat kûy-ı dilberden nesîm esse
Husûsâ çîn-i zülfinden gelüp'anber-şemim esse (Kavruk 2001, G/304-1)*

Fuzûlî, sabâ yelinden sevgilinin diyarında düşkün durumda olan tanıdıklarının durumu hakkında haber istemektedir:

*Sabâ kûyîñda dildârın nedir üftâdeler hâli
Bizim yerden gelirsen bir haber ver âşnâlardan kûyîñ (Akyüz 1990, G/215-4)*

Nedim, sabâ yelini gönlüne çâre olarak görür. Sabah rüzgârı şâirin yorgun ve kırılmış gönlünün okşayıcısıdır. Sabâ yeli âşıkların ruhunu, gönlünü ferahlatan ve onları teselli ederek rahatlatan bir dost olarak Nedîm'in şiir anlayışında da sırdaş olarak karşımıza çıkmaktadır:

*Kanı sabâ gibi bir dil-nüvâz kim gâhî
Dil-i nizârımı kûy-ı nigâra vare göre* (Macit 1997, G/121-3)

Sabâ yeli şâirlerin yorgun gönüllerini diriltir. Her gece sabaha kadar yârin köşesinde bekleyen şâir ayrılıktan yorgun düşer. Âşığın yorgunluğunu sabâ rüzgârının sevgilinin diyarından getirdiği iç ferahlatan haberler giderir. Ahmet Paşa, sabâ yelinin bu diriltici ve yenileyici özelliği için şunları söylemektedir:

*Öldürür her şeb beni hicrân-ı yâr illâ yine
Dirgürür her subh-dem kûyından ugrayan nesîm* (Tarlan 1992, G/205-4)

Sabâ rüzgârının âşıkla dostluğunu en iyi yorumlayan şâirlerden biri olan Nâilî, 'aşkı için sevgilinin diyarına giderken en yakın dostunun sabâ yeli olduğunu ifade ederken bu dostluğun sevgiliyle vuslata kadar süreceğini hissettirmektedir:

*Hevâ-yı 'aşka uyup kûy-ı yâra dek gideriz
Nesîm-i subha refikiz bahâra dek gideriz* (İpekten 1990, G/166-1)

Sabâ rüzgârı âşığın dostu olduğu kadar sevgilinin de dostudur. Sevgiliye âşıklardan haber ulaştıran postacı gibidir. Sabâ rüzgârının sevgiliyle bu yakınlığını bilen Ahmed Paşa, sabâ rüzgârından sevgiliye kavuşma arzusunu ona iletmesini istemektedir:

*Hevâ-yı dost hakıyicün gel ey nesîm-i sabâ
Habîb kûyına irgür bu yâdigârımızı* (Tarlan 1992, G/328-3)

Fuzûlî, sabâ rüzgârından kendisine rehberlik ederek yol göstermesini ister. Şâir, kavuşma arzusuyla verdiği mücadeleden zayıf düştüğü için sevgilinin diyarına devamlı gidip gelen sabâ yelinden yardım ve özellikle rehberlik ister:

*Öyle inceldim za'îf oldum ki hâk-i kûyına
Kâbilim hâşâk tek olsa bana rehber sabâ* (Akyüz vd. 1990, K/7-25)

KÛY-I YÂRİN DİNİ MEKANLARI

Ka'be : 'Âşıkların kûy-ı yâr üzerine yaptıkları benzetmelerin başında Kâbe gelmektedir. Sevgilinin evi Ka'be olarak düşünülmemekte ve tavaf edilmektedir.

Fuzûlî'ye göre ka'be bir defa tavaf edilirken sevgilinin köşesi her an tavaf edilmektedir. Tasavvufi anlamıyla düşünürsek sevgilinin diyarının vahdet âlemi olduğu düşünülebilir, dolayısıyla şâir her an sevgiliyle/Hakla birliktedir:

*Hâk-i kûyîñ Ka'beye nisbet kılan bilmez mi kim
Bunda her dem onda bir nevbet olur vâcib tavâf* (Akyüz vd. 1990, G/148-5)

Hayâlî Bey, sevgilinin mahallini hac tavafına benzetir ve orada kurban kesilmesi gerekliliğinden hareketle âşıkların kurban olmaya hazır olduğunu söyler, çünkü sevgilinin yolunda can veren sonsuza kadar yaşamaya hak kazanır:

*Ka'be-i kûyında her kim dilberüñ kurbân olur
Gerçi bir serden geçer amma serâser cân olur* (Kurnaz 1996, G/116-1)

Ka'be benzetmesini sıkça kullanan Ahmet Paşa, kûy-ı yâri secdegâh olarak kabul etmekte ve oradan başka bir yerde ibadet etmeyeceğini söylemektedir. İfâde tasavvufî kavramlarla dinî-mecâzî kavramların aynı anlamda birlikte kullanılması açısından da dikkat çekmektedir:

*Harîm-i Ka'be-i kûyîñ yeter penâh bana
Haram ola dahi bir gayri secdegâh bana* (Tarlan 1992, G/3-8)

Nedîm'e göre hacıların Ka'be'yi tavafları ve o tavaf esnasındaki şevkleri âşıkların yârin köşesini tavaf ederken yanıp gitmelerine benzer. O kalabalık arasında şâirin gönlü bir başka yanmaktadır:

*Dil hâciyân-ı kûyu miyânında şevk ile
Hem-çün çerâğ-ı kâfile sûzân olup gider* (Macit 1997, G/37-6)

Ka'beye gitmek zordur. Engeller çoktur. Bu engellerden biri de Sam yelidir. Âvâre âşıklar sevgilinin evini her sabah tavaf etmek için bir yerde toplanırlar:

*Her subh tavaf eyleyerek Ka'be-i kûyîñ
Bir yere gelir âşık-ı âvârelerin hep* (İpekten 1990, G/15-2)

Kûy-ı yâr, âşıkların kiblesidir. Kûy-ı yâr ile ilgili Ka'be benzetmelerinde serviler kutsal olan sevgilinin evine yönelirler ve saf saf tavafa katılırlar. Ka'beye giden insanlar onun örtüsüne ulaşmak için yarışırken âşıklar da sevgilinin eteğine sarılmak isterler:

*Kûyîñ etrâfına uşşâk dizilmiş gûyâ
Hârem-i Ka'bede her cânibe erkân sâf sâf* (Küçük 1994, G/229-8)

Bâkî'ye göre gönle safâ vermek sevgilinin evini döne döne tavaf eylemekle mümkündür:

*Bâkiyâ ister isen kalbe safâ virmek eger
Kâbe-i kûyîña var döne döne eyle tavâf* (Küçük 1994, G/231-5)

Ahmet Paşa, benzetmelerine Ka'benin siyah örtüsünü Mısır ülkesini ve Nil'i de katarak kûy-ı yâri şöyle değerlendirmektedir:

*Ka'be yüzün firkatinden câmesin etmiş siyah
Mısr-ı kûyîñ hasretinden eşkini eyledi Nil* (Tarlan 1992, G/184-4)

Kûy-ı yârı tavaf etmek zordur. Bu dünyada en meşakkatli ve dikenli yollar kûy-ı yârin yollarıdır. Ahmet Paşa, bu konuyla ilgili olarak “bu kadar uğraştan sonra senin evini Ka'be gibi tavaf edemezsem elimden bir şey gelmez, bil ki diken yolunu bağlamıştır” diyerek sevgiliye sebep-sonuç özrü sunmaktadır:

*Sa'y edüp edimezem Ka'be-i kûyîñu tavâf
Bağlayupdur yolunu hâr elümden ne gelür:* (Tarlan 1992, G/57-7)

Cennet: Dîvân şiirinde sevgilinin yaşadığı mekânın, âşıklar tarafından cennet olarak tasavvur edildiği görülmektedir.

Cennet-kûy-ı yâr benzetmesine beyitlerinde sıkça yer veren Fuzûlî, kendisine cennetin teklif edilmesinden dolayı üzülme ve sevgilinin yaşadığı yerin kendisi için gerçek cennet olduğunu söylemektedir:

*Teklîf-i cennet eyleme kûyînda gönlüme
Çün cennet ehlidir ne verirsin âzâb ona* (Akyüz vd. 1990, G/8-6)

Klasik şiirimizde ‘âşık için yârin mahallesi cennet gibidir ve gül mevsimine değişilmez. Fuzûlî’ye göre gül mevsiminde görülenler dünyevîdir, bu yüzden cennet kabul edilen ve tevhid düşüncesini temsil eden yârin mahallesi kutsaldır:

*Mevsim-i güldür velî gitmem çemen seyrine kim
Ravza-i kûyîñ baña ol seyrden vermiş ferâg* (Akyüz vd. 1990, G/145-6)

Divân şâirleri, muhabbet ve aşk yolunda ölen âşıkları şehit kabul ederler. Nâilî, sevgilinin diyârında ölenlerin şehit olduğunu ve cennet köşklerinde pencerelerinden cenneti seyre başladıklarını ifâde etmektedir:

*Huld içre şehîdûn-ı mahabbet ser-i kûyîñ
Seyr etmege revzenler açar kâhlarından* (İpekten 1990, G/266-4)

Ahmet Paşa’ya göre Cennet olan yârin çevresinden ayrılmak âşığın ayrılık cehenneminde olması anlamına gelmektedir:

*Hecrin cehenneminde yanan mübtelâlara
Kûyîñ nesîmi bâğ-ı cinândan haber verir* (Tarlan 1992, G/87-5)

Fuzûlî, “yârin diyârında yerimin olduğunu bilsem Ravza-i Rıdvan’ı istersem kâfirim” diyerek sevgilinin diyârını vahdet yeri olarak gördüğünü mübalağalı bir dille ifade etmektedir:

*Yâr kûyînda müselmânlar ger olsaydı yerim
Kâfirim ger Ravza-i Rıdvana eylerdim heves* (Akyüz vd. 1990, G/125-2)

'Aşk yolunda ölenlerin şehit olduğu düşüncesine Hayâlî Bey de katılmıştır. Kûy-ı yârı Firdevs cennetlerine benzeten şâir, sevgilinin verdiği gam yüzünden ölürse yârin diyarına defn edilmeyi arzulamaktadır:

*Gam-ı aşkıñda ölürsem ser-i kûyîñda defn eylen
Şehîd olanların çünkim yeri firdevs-i a'lâdur* (Kurnaz 1996, G/103-3)

Nedîm'e göre dilberin mahallesine varmak için çok fazla emek vermek ve du'â etmek gerekir. Oraya ulaşmak için birçok engelin aşılması gerektiğini bilen şâir visâl için hayli çaba sarfedilmesi gerektiğinin farkındadır:

*Varmaga çok niyâz gerek kûy-ı dilbere
Ey dil vusûl-i bâğ-ı behiştin hesâbı var* (Macit 1997, G/24-7)

Hicâz-Harem-: Âşıkların yârin diyarında feryad ve figanları samimidir. Nedîm, âşıkların bu samimi inleyişleri Hicâz'da kopan nağmelere benzetmektedir:

*Kûyîñda nâle kim dil-i müştâkdan kopar
Bir nağmedir hicâzda uşşâkdan kopar* (Macit 1997, G/73-1)

Bâkî, Haremden gelen lebbeyk hitabını, sevgilinin mahallesinde dolaşan âşıkların ayrılık acısının verdiği inleyişlerine benzetmektedir:

*Haremden nâ're-i lebbeyke lebbeyk irdi eflâke
Ser-i kûyîñ guyâ nâle-i 'uşşâk-ı şeydâdur* (Küçük 1994, G/65-2)

Kûy-ı yârin benzetildiği mekânlardan biri de Beytü'l-Haremdir. Ahmet Paşa, sevgilinin mahallesini tavaf edenlerin davranışlarını Haremden hacıların hal ve hareketlerine benzetir:

*Ahmed öper kapuñı kûyîñı devr itdükce
Ki tavâf-ı Harem içre der ü divâr öpülür* (Tarlan 1990, G/40-5)

Âşıklar, Hicaz'a kervanlar halinde kafilelerle giden ve Medine'ye ve Mekke'ye yaklaştıklarını çanlarla duyuran hacılara benzetilmektedir. Bâkî, yârin mekânını Hicaz'a ve orada feryat eden âşıkların inleyişlerini ise kervanların geldiğini haber veren çan sesine benzetmekte ve kendisini de böyle kabul etmektedir:

*Dil ceres gibi Hicâz-ı kûyîñ
Yâd idüp turmadın eyler feryâd* (Küçük 1994, G/41-3)

*Ser-i kûyîñdaki efgân-ı Bâki
Hicâzun kâfilesinde ceresdir* (Küçük 1994 G/179-5)

Ravza: Şâirlerimiz, kûy-ı yâri Hz. Peygamberin kabrine, Ravza-i Mutahhara'ya ve çevresine de benzetmişlerdir. Fuzûlî, su kasidesinde Ravza-i kûy terkiibini bu anlamda şöyle kullanmaktadır:

*Ravza-i kûyiña her dem durmayıp eyler güzâr
‘Âşık olmuş galibâ ol serv-i hoş-reftâre su* (Akyüz vd. 1990, K/3-10)

KÛY-I YÂRİN DİĞER MEKÂNLARI

Kapı-Eşik: Kûy-ı yâr benzetmelerinde kullanılan kavramların başında kapı ve eşik gelmektedir. Şâirlerimiz çeşitli benzetmelerle bu iki kavramı sevgilinin mahallesinin ve evinin özelliklerini anlatmada öne çıkarmışlardır. Bâkî zahidlere seslenerek, rakiplerin yârin eşiğinde beklediklerini ancak sofinin beklememesini, çünkü eşeklerin bile ancak kapıya bağlanabileceğini söyleyerek sofi geçinenleri rakiplerden de aşağı görmektedir:

*Yâr ışiginde rakîbüñ yirin umma sofi
Bağlamaz kimse seni ol kapuda har yirine* (Küçük 1994, G/422-4)

Âşıklar sırlarını saklamak durumundadırlar. Fuzûlî yârin kapısında beklemeyi makamların üstünde gördüğünün fakat bu sırrını kimseye açamadığını söylemektedir:

*Tutmak diler Fuzûli kapuñda makâm lik
Bu sırrı kimseye açabilmez nihân tutar* (Akyüz vd. 1990, G/72-7)

Yârin eşiğinde beklemek şâirleri olağanüstü sevindirmektedir. Ay yüzlü sevgilinin eşiğinde bir an beklemek Hayâlî Bey için feleklere ulaşmak anlamı taşımaktadır:

*Ben zerre eylesem eşiğinde senüñ karâr
Eflâk olurdu gün gibi ey mâh menzilüm* (Kurnaz 1996, G/17-3)

Sevgilinin kapısında gözyaşı döken Bâkî, oluşan selin yârin kapısından akmasını normal karşılamaktadır, çünkü akarsu yatağını terk etmez:

*Kapuñda çok revân oldu dahı çok seyl olur yaşum
Meseldür akduğı yirde dimişler yine akarsu* (Küçük 1994, G/402-6)

Vatan-Mesken: Dîvân şâirleri için kûy-ı yâr sevgilinin yaşadığı yer olduğu için vatan olarak telakki edilmektedir. Âşık, vatan olarak gördüğü bu köşeyi ne kadar eziyet görse ve üzülsün de terk etmeyi düşünmez. Âşık bu mahalleden yani vatanından ayrılırsa öleceğini bilir. Fuzûlî, kûy-i yârin vatan olduğunu şu mısralarla ifadelendirmektedir:

*Edemem terk-i Fuzûlî ser-i kûyiñ yârin
Ne kadar zulm yeri ise bana hoşdur vatanım* (Akyüz vd. 1990, G/204-7)

Âşıklar, kûy-i yâri mesken tutmuşlardır. Sevgilinin diyarı onlar için mesken olarak karar kılınan yerdir. Fuzûlî'nin hayattan isteği kûy-i yârin kendisine mesken olmasıdır:

*Hîç meskende kararım yok durur ol zevkden
Kim kaçan hâk-i ser-i kûyiñda mesken bana* (Akyüz vd. 1990, G/11-5)

Ahmet Paşa'ya göre âşıklar yârin eşiğini devletleri olarak görmektedir. Yârin kapısında onun yüzünü gören âşıklar başlarına gün doğduğu için sevinmektedirler:

Gördüm kapında yüzünü gün doğdu başıma
Bildim ki devletim benim ol âsitân imiş (Tarlan 1992, K/26-4)

KÛY-I YÂRİN ÇEVRESİ

Gülistân–Gülşen–Bostan–Çemen–Lâle–zâr: Kûy-ı yâr benzetmelerinde ve ilgili unsurlarda karşımıza çıkan kavramların başında gülistân gelmektedir. Âşıklar yârin mahallesini gül, gül bahçesi, hâdikâ, bağ ve bostan gibi kelimelerle özdeşleştirmektedir. Yârin mahallesini bahçeye benzeten Nâilî, o bağda bülbüllerin bile suskun olduğundan bahsetmekte ve gönlünden inleyişlerinden vazgeçmesini istemektedir:

Vardıkca kûy-ı yâre gönül haps-i nâle kıl
Bülbülleri hadîka-i bâgîñ hamûş olur (İpekten 1990, G/132-4)

Zâtî, sevgilinin mahallesini gül bahçesine benzetmekte ve kendisini de âşk bülbülü olarak ifâde etmektedir. Gül bahçesinde dilberin övülmesine şaşılmaz diyen şâir aslında kendisini övmektedir:

Kûyînda nola dilbere medh okısa Zâtî
Bülbüller ider gülşen-i zîbâda terennüm (Tarlan 1978, G/965-7)

Yârin mahallesinde gezen âşıklar o beldenin farklı gülleri olarak telakki edilmektedir. Sevgiliye âşık olanları gül yanaklı olarak tasavvur eden Fuzûlî, yâre ulaşmak için feryat figân eden ve üstünü başını yırtan âşıkları gülistanının güllerine benzetmektedir:

Gezer kûyînda her yan çok girîbân-çâk gül-rûhlar
Bu reng ile Fuzûlî ol ser-i kûy bir gülistândur (Akyüz vd. 1990, G/89-7)

Bâga girdüm ser-i kûyîñ añup efgân itdüm
Gül görüp yâdun ile çâk-i giribân itdüm (Akyüz vd. 1990, G/91-1)

‘Âşık için cennet kûy-ı yâr aynı zamanda onun gül bahçesi ve bostanıdır. Bu bostanda şâir bülbüldür. Ahmet Paşa’ya göre âşık sevgilinin bahçesinde olduğu için bülbül gibi şakırmaktadır:

Sözde uşşâkı muhayyer eyle dersin Ahmede
Böyle bülbül olmaga kûyîñ gerek bostân añâ (Tarlan 1992, G/3-7)

Kûy-ı yâr âşıkların gül bahçesidir. Bu bahçenin gülü sevgili, bülbülü ise onun uğrunda feryat-figan eden âşıklarındır. Bâkî’ye göre yârin içinde bulunduğu bu bahçe o kadar güzeldir ki bu güzelliği duyan servi oturamaz, su ise zincirle bağlasan bile yerinde durmaz:

Gülşende kûyîñ işideli serv oturmadı
Zencîrlerle bağladılar âb turmadı (Küçük 1994, G/521-1)

Kûy-i yâri lâle-zâra benzeten Bâkî, sevgilinin cevri ve cefâsının ciğerlerini param parça ederek yerlerde süründürdüğünü ve sevgilinin mahallesindeki toprakları lâle bahçesine çevirdiğini söylemekte ama bundan şikâyetçi olmuş gibi davranmamaktadır:

*Hâk-i harîm-i kûyîñ bir lâle-zâre dönmiş
Hûn itdigüñ cigerler hep pâre pâre düşmiş* (Küçük 1994, G/216-4)

Gülşen sevgilinin mekânı olunca orada bulunan her şeyi âşık sever. Ahmet Paşa'ya göre rakip göze batan çöp, dikendir ama sevgilinin bahçesindeki diken onun köyünde olduğu için yaban gülü gibidir. 'Âşıklar için sevgilinin diyarında bulunan her şey ona yakın olduğu için kıymete değer görülür:

*Çöpce gelmez gözüme gülşen-i kûyîñda rakîb
K'ol çemende gül-i nesrin görünür hâr dahi:* (Tarlan 1992, G/301-3)

Sevgilinin köyünde kış cennetten esen yel sayesinde hafifler diyen Nâilî, yârin mahallesini cennet bahçelerine benzetmekte ve o beldede kış yelinin tesirli olamayacağını söylemektedir:

*Güzer iderse olur gülsitan-ı kûyîñdan
Nesim-i subh-ı cinân sarsar-ı zemistânı* (İpekten 1990, K/6-21)

'Âşıklara göre vücut gönlün hapsedildiği kafestir. Nedim'e göre bu kafesin içinde perişan olan gönül sevgilinin diyarı olan çemen mülküne ulaşmak için ümidini kaybetmeden çırpınmaktadır:

*Dil değil tende ümid-i çemen-i kûyîñ ile
Bir giriftâr-ı kafes murg-ı tapan ancak bu* (Macit 1997, G/115-4)

Bâkî'ye göre kûy-ı yâr, hastaların derdine şifa olan sağlık evidir:

*Bir aceb dârü's-şifâdur kûy-i yâr
Haste varan mübtelâsı hoş gelür* (Küçük 1994, G/148-3)

KÛY-I YÂRİN DİĞER UNSURLARI

Âh: Âşıkların kûy-ı yârda feryâdları ve âhları dikkat çeker. Âşık sevgilinin çevresinde her âh ettiğinde aslında cânını rahatlatır. Şâirin âhını sevgili duymaz. Bâkî, âhını o servi boylunun mahallesinde çeker. Şâir, feryâdının göklere ulaşmasına rağmen sesine aldırış etmeyen sevgiliye şöyle seslenir:

*Âh kim bu serv-i balânun irişmez gûşına
Gerçi kûyîñda olan feryâdum irdi göklere* (Küçük, 1994, G/481-3)

Nedîmin şiirinde âh haber götüren postacıdır. Şâirin çektiği acıyı ve bu acıyı anlattığı mektupları âh denilen postacı sevgiliye ulaştıracaktır:

*Hem-vâre peyk-i âh n'ola olsa rû-be râh
Kûy-ı nigara nâme-resâmız budur bizim* (Macit 1997, G/89-2)

Melâmet-Sabır: Yârin mahallesinde âşıkların davranışları, hal ve hareketleri farklıdır. Fuzûlî'ye göre bunun sebeplerinden biri âşığın uzun süreden beri o mahalleyi beklemesi ve birçok belâyâ uğramasıdır. Âşık, bu yolda sabır ve melâmetten vazgeçmiş ve kendinden geçen davranışlar göstererek yârin diyarında onu rakiplere karşı korumaktadır:

*Nice yıllardır ser-i kûy-i melâmet bekleriz
Leşker-i Sultân-i irfânız velâyet bekleriz* (Macit 1997, G/123-1)

Gözyaşı: 'Âşık feryâd eder, hem âh çeker hem de gözyaşı döker. Sevgilinin yolunu gözyaşlarıyla ıslatır. Maksudı kûy-ı yâre varmak olan şâir Bâkî, bu uğurda döne döne döktüğü gözyaşlarının Dicle yoluyla Bağdat'a kadar ulaştığını ifade etmektedir:

*Kûyın yolunda döne döne akdı gözyaşım
Seyl-âb-ı dîde Dicle-i Bağdâd olup gider* (Küçük 1994, G/141-3)

Ahmed Paşa gözyaşlarını sevgilinin gezdiği yollara döker. Böylelikle kendisinin dokunamadığı sevgiliye ve onun ayaklarını bastığı yere gözyaşları dokunmuş olacaktır:

*Yüz vurup râh-ı kûyına sürün ey eşk-i galtânum
Ki anda görünür geh geh nişân-ı pây-ı cânânum* (Tarlan 1992, G/186-1)

Sevgili, uğruna dökülen gözyaşlarına değer vermez. Bu kadir kıymet bilmeme Fuzûlî'yi daha çok üzer. İnsanlığın kalmadığına üzülen âşığın feryadlarıyla döktüğü gözyaşları sevgilinin evinin çevresinde döner durur.

*Âb-ı çeşmim çizginir kûyından ammâ kadri yok
Demesin bu devrede bir kimse merdüm-zâdeyim* (Akyüz vd. 1990, G/184-3)

Şâirler, bazen gözyaşı dökmekten memnun olurlar. Çünkü gözyaşından oluşan sel, sevgilinin mahallesini doldurunca rakîb kalmayacaktır. Bu sebepten Fuzûlî, gözyaşının sel olup coşmasından memnundur:

*Temennâ-yı visâlünçün degül giryem budur kasdüm
Ki seyl-i eşkden yer kalmaya kûyında ağıyare* (Akyüz vd. 1990, G/253-4)

Bâkî, gözyaşı-inci mazmunundan faydalanarak sevgisini anlatmaya çalışmaktadır. Senin evinin yolunda döktüğüm gözyaşları elimdeki en değerli mahsullerdir diyen şâir, sultan olarak hitap ettiği sevgiliye fedakârlığını anlatmaya gayret etmektedir:

*Döksün güher-i eşki Bâkî reh-i kûyında
Mahsûl-i dil ü dîde hep yoluna sultânüm* (Küçük 1994, G/338-5)

Nedîm'e göre 'Âşık sevgiliye devamlı yalvarır. Sevgilinin evinin etrafında yer yer ıslaklıkla karşılaşan şâir bu durumu sevgiliye sorar. Nedimin şiir anlayışının temelini

oluşturan bilip de bilmemezlikten gelerek kendisini gizleme anlayışını ifâde eden bu beyit şöyledir:

*Sen yine bir nev-niyâz âşık mı peydâ eyledin
Kûyîña yer yer dökülmüş âb-ı rûlar var idi* (Macit 1997, G/149-3)

Bâkî ağlayarak sevgilinin huzuruna varmaktan çekinir. Çünkü gözyaşlarının sevgilinin sokağını kapatacağını ve onun topraklarının tilsimini bozacağını, bu sebepten çekindiğini şöyle ifade eder:

*Anuñ için varmazam ben kûyîña giryân olup
Hâk-i râhun korkaram cânâ gözümnden ter düşer* (Küçük 1994, G/119-4)

SONUÇ

Divan şiirinde sevgili çok yönlü ve her iki dünyayla ilgili olarak ele alınarak işlenmiştir. Aşk, elest meclisinde başlar ve kûy-ı yârda tamamlanır. İncelediğimiz beyitlerden anlaşıldığı kadarıyla kûy-ı yâr, şâirlerimiz tarafından kutsal bir belde olarak kabul edilmiş ve bu kutsallık anlatılırken tabiattan, tasavvufî ve dinî değerlerle örülü İslâmî unsurlardan faydalanılmıştır. Dünyayı bir imtihan yeri olarak gören şâirlerimiz, içinde yaşadıkları kesret âleminden de faydalanarak vahdet âlemini sembolleştirmişlerdir.

Kûy-ı yâr ile ilgili kelime ve kavramlara baktığımızda şâirlerin anlam hazinesi ile ilgili kullandıkları terminolojinin, genel hatlarıyla dünyevî, özel anlamıyla tasavvufî unsurlardan meydana geldiği görülmektedir. İncelediğimiz iki yüzü aşkın beyitten çıkardığımız anlam ve kavram sözlüğüne göre şâirlerimizin çoğu yâr olarak “Yaratıcı”dan bahsetmektedir. Kutsal kabul edilen sevgilinin mahallesi, elest bezmi olarak düşünüldüğü için Kâ’be ve Cennet başta olmak üzere diğer mukaddes mekânlardan üstün tutulmaktadır.

Son söz olarak, Âdemoğlu ve Allah arasındaki rûh bağlılığının kûy-ı yâr kavramı etrâfında şâirlerimiz tarafından mükemmel bir mecaz sistemi halinde yorumlanması ve bu yorumun semboller dünyası, tasavvufî dîvân şiirinin bin yıllık serüveninin bu kadar uzun ve başarılı olmasını sağlamıştır diyebiliriz.

KÛY-I YÂR BEYİTLERİNDE EN ÇOK KULLANILAN KELİMELER SÖZLÜĞÜ

A

Âb-ı hayat, Âdem, âfet-i devrân, ağlamak, ağlayış, ağyâr, âh, aman tutmak, arkadaş, arş, arzu, âşık, aşk, ateş, ay, ayak basmak, ayak izi, ayak teri, ayrı düşmek, azık,

B

Bâğ-bahçe, Bağdât, bahşiş, bakış, balkon, Bedehşân, belâ, Beyt-i ma’mûr, bîçâre, Bî-sütûn, bîşe-meşelik, bostân, bülbül,

C

Cân, cevr, cefâ, Cemşîd, cennet, cehennem, ceylan, coşkun,

Ç

Çan, çer çöp, çingirak, çiçek, çiğnenmek, çömlek,

D

Dâmen, dertli dolap, Dicle, dilenci, diken, dokunmak, dost, duvar, düşkün,

E

Ekmek, Elest bezmi, engel, Erguvan, eşek, eşik, etek, ev,

F

Felek, Feridûn, Ferhat, feryâd, fidan, figân, Firdevs,

G

Garip, gazanfer, gece, gökyüzü, gönül kuşu, göz, gözyaşı, gül, gül bahçesi, gülistân, gül rengi, gülşen, gül yüzlü, gündüz, güneş, güneştopu, gürültü, güzellik,

H

Haber, hac, hacı, harâbât, haram, Harem, Hızır, Hicâz, Hûri,

İ

İbâdet, iltifât, imâr, inlemek, inleyiş, İsâ Hz., it, iz sürmek,

K

Ka'be, kadeh, kader, kafes, kâfir, kan, kan dökmek, kanlı yağ, kapı, karanlık, keder, Kevser, kible, kınanma, kıskanmak, kıyâmet, kimsesiz, köle, köpek, kör, köşk, köy, kulak tutmak, kurbân, kuş, kutsal,

L

La'l, Lâle-zâr, Lebbeyk, levent, lutûf,

M

Mahalle, makâm-ı Mahmûd, ma'sûk, matem evi, Medine, Mecnûn, Mekke, melek, mesken, meyhâne, Mısır, murad aldirmamak, Hz.M.Mustafa, müjde, münâsebetsiz, Müslüman,

N

Nağme, nakd-ı cân, namaz, na'ra, nâz, nehir, nergis, neş'e, Nil,

Ö

Ölüm, öpmek, örtü, ötmek,

P

Pâdişâh, pencere, peygâmbet, postacı,

R

Rakîb, rezil, rüzgâr,

S

Sabâ, sabâ yeli, sabır, saç, saç kıvrımı, sâf, sarhoş, secde-gâh, sefer, sekizinci gök, semt, servi, sevgi, sevgili, sevinç, siyah, sofı, su, su kanalı, sultân, sürme, sürü, sürünmek,

Ş

Şehit, şem', şevk, Şeytân, şifâ,

T

Tahsil, taşmak, tavaf, Tavus, taze gül, tenhâ, teselli, tohum, toprak, toz-toprak, toz olmak, Tûbâ, Turna, tuzak,

Ü

Ümit,

V

Vahdet, vâsıl olmak, vatan, virân, vücut,

Y

Yabancı, yaka yırtmak, Yakut, yaralı, Yasemin, yel, yol, yuva, yüz, yüz göstermemek, yüz karalığı, yüz saklamak, yüz sürmek,

Z

Zâhit, zerre,

KAYNAKÇA

- AKKUŞ, Metin (1993) *Nefî Divânı*, Ankara
 AKYÜZ, Kenan vd. (1990) *Fuzûlî Divânı*, Ankara
 ANDREWS, Walter G. (2001) *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı*, İstanbul
 İPEKTEN, Haluk (1990) *Nâ'îlî Divânı*, Ankara
 İZMENDE, Emine (2002) *Kây-ı Yâr Üzerine Bir İnceleme*, Ankara
 KAVRUK, Hasan (2001) *Şeyhül-İslâm Yahyâ Divanı*, Ankara
 KURNAZ, Cemâl (1996) *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli*, Ankara
 KÜÇÜK, Sabahattin (1994) *Bâkî Divânı*, Ankara
 LEVEND, Agâh Sırrı (1984) *Divan Edebiyatı Kelimeler Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul
 MACİT, Muhsin, (1997) *Nedim Divânı* Ankara
 OKUYUCU, Cihan (2006) *Divan Edebiyatı Estetiği*, İstanbul
 PALA, İskender (1998) *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara
 TANPINAR, Ahmet Hamdi (1997) *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul
 TARLAN, Ali Nihat (2002) *Ahmet Paşa Divânı*, Ankara
 TARLAN, Ali Nihat (1978) *Zâtî Divânı*, İstanbul
 TARLAN, Ali Nihat (1981) "Metinler Şerhine Dâir", *Edebiyat Meseleleri*, İstanbul
 TDTA-(2004) *Türk Dünyası Terimler Ansiklopedisi Sözlüğü*, C.IV, Ankara